

ส่วนที่ 2

นิติบุคคล (Juristic Persons)

การที่กฎหมายได้บัญญัติให้นิติบุคคลมีสิทธิและหน้าที่แยกออกมาเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากบุคคลธรรมดาที่รวมเข้ากันเป็นหมู่คณะ หรือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในทรัพย์สินกองนั้นหรือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในกิจการนั้น ก็เพื่อประโยชน์แก่บุคคลที่รวมกันเข้าเป็นหมู่คณะ หรือที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน หรือกิจการนั้น ที่จะไม่ต้องไปจัดการ หรือมีหน้าที่รับผิดชอบการใด ๆ ในนามของตนเองในการทำงานให้แก่นิติบุคคล นอกจากนี้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เรา กิจการบางอย่างมนุษย์ไม่สามารถทำได้ด้วยตัวคนเดียว หรือแม้บางทีอาจจะทำได้แต่ก็ไม่ดีเท่าคนหลายคนช่วยกันทำ ดังนั้น การรวมกันเป็นหมู่คณะจึงมีความจำเป็นมาก และแม้มนุษย์จะรวมกันเป็นหมู่คณะได้จริงก็ตาม แต่การรวมกันเช่นนั้นโดยไม่มีสิทธิและหน้าที่แยกออกมาต่างหากจากบุคคลที่รวมเข้ากันนั้น จะทำให้การดำเนินงานไม่มีความสะดวก กล่าวคือ จะทำการใด ๆ ในนามของหมู่คณะก็ไม่ได้ เพราะไม่มีสภาพบุคคล ดังนั้น กฎหมายจึงได้บัญญัติขึ้นมาให้หมู่คณะนี้สามารถมีสิทธิและหน้าที่แยกได้ต่างหากจากบุคคลธรรมดา โดยเรียกว่านิติบุคคล

ฉะนั้น จึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า นิติบุคคล คือบุคคลตามกฎหมายที่สมมุติขึ้นมา และรับรองให้มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดา กล่าวคือ นิติบุคคล สามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ได้ถือกรรมสิทธิในทรัพย์สินได้ จำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินได้ เป็นลูกหนี้หรือเจ้าหนี้ได้ เป็นโจทก์หรือจำเลยได้ ฯลฯ

บทที่ 1

ประเภทต่าง ๆ ของนิติบุคคล

นิติบุคคลนั้นมีขึ้นได้อย่างไร ทั้งนี้เนื่องจากนิติบุคคลเป็นบุคคลตามกฎหมาย ฉะนั้นนิติบุคคลจะมีขึ้นได้จึงต้องอาศัยกฎหมายที่ให้อำนาจไว้ และในเรื่องนี้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 68 ก็ได้วางหลักไว้ว่า “นิติบุคคลนั้นจะมีขึ้นได้ก็แต่โดยอาศัยอำนาจแห่งประมวลกฎหมายนี้หรือกฎหมายอื่น”

1. ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์จะมีบัญญัติให้เป็นนิติบุคคลหลายประการ เช่น มูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล (มาตรา 122) หรือสมาคมที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล (มาตรา 83) ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทเมื่อได้จดทะเบียนตามบัญญัติแห่งลักษณะนี้แล้ว ท่านจัดว่าเป็นนิติบุคคลตาม (มาตรา 1015) เป็นต้น

2. ตามกฎหมายอื่น ๆ เช่น พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ.2471 มาตรา 18 ได้กำหนดให้สหกรณ์ที่จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล พระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิก กำหนดให้มิชซังโรมันคาทอลิกเป็นนิติบุคคล พระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2490 มาตรา 5 ให้มัสยิดซึ่งได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่แล้วเป็นนิติบุคคลราชบัณฑิตยสถานเป็นทบวงการเมืองตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2485 หรือมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นนิติบุคคลตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2514 หรือตามพระราชบัญญัติบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 มาตรา 3 ให้ยกเลิกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 218 โดยบัญญัติไว้ในมาตรา 7 ให้สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือทบวง ซึ่งมีฐานะเทียบเท่ากระทรวง ทบวง ซึ่งสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรีหรือกระทรวง กรม หรือส่วนราชการที่เรียกชื่ออย่างอื่นและมีฐานะเป็นกรม ซึ่งสังกัดหรือไม่สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง หรือทบวง มีฐานะเป็นนิติบุคคล และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ได้

กำหนดให้จังหวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยระบุไว้ในมาตรา 52 ว่า ให้รวมท้องที่หลาย ๆ อำเภอตั้งขึ้นเป็นจังหวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลส่วนอำเภอนั้น ไม่มีสภาพเป็นนิติบุคคล เพราะไม่มีกฎหมายใดกำหนดให้เป็นนิติบุคคล หรือพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ซึ่งได้จัดแบ่งเทศบาลออกเป็น 3 ประเภท คือ เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร ได้บัญญัติให้เทศบาลเป็นทบวงการเมือง ฉะนั้น จึงทำให้เทศบาลมีสภาพเป็นนิติบุคคล หรือพระราชบัญญัติสภาภิบาล พ.ศ. 2495 มาตรา 4 ได้กำหนดให้สภาภิบาลมีฐานะเป็นนิติบุคคล หรือมาตรา 6 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2528 ได้กำหนดให้กรุงเทพมหานครเป็นนิติบุคคล เป็นราชการบริการส่วนท้องถิ่น หรือมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2521 ได้กำหนดให้เมืองพัทยามีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นราชการบริการส่วนท้องถิ่น หรือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 31 ที่แก้ไขใหม่ได้กำหนดให้วัดและสำนักสงฆ์มีฐานะเป็นนิติบุคคล เป็นต้น

นิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

1. ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว ห้างหุ้นส่วนนั้น มีอยู่หลายประเภท ทั้งที่จดทะเบียนและไม่จดทะเบียน ซึ่งจะทำให้มีผลต่างกันในเรื่องที่จะมีสภาพเป็นนิติบุคคลหรือไม่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1012 บัญญัติว่า “อันว่าสัญญาจัดตั้งห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น คือ สัญญาซึ่งบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปตกลงเข้ากันเพื่อกระทำการร่วมกันด้วยประสงค์จะแบ่งปันกำไรอันจะพึงได้แต่กิจการที่ทำนั้น” จากบทบัญญัติในมาตรา 1012 นี้เอง ทำให้สามารถให้คำวิเคราะห์ศัพท์ของห้างหุ้นส่วนได้ว่า ห้างหุ้นส่วนคือ คณะบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ตกลงเข้ากันเพื่อกระทำการร่วมกันด้วยประสงค์จะแบ่งกำไรอันจะพึงได้แต่กิจการที่ทำนั้น

ห้างหุ้นส่วนนี้ ตามมาตรา 1013 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ห้างหุ้นส่วนสามัญและห้างหุ้นส่วนจำกัด

1.1 ห้างหุ้นส่วนสามัญ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1025 ได้ให้คำวิเคราะห์ศัพท์ของห้างหุ้นส่วนสามัญไว้ว่า “อันว่าห้างหุ้นส่วนสามัญนั้น คือ ห้างหุ้นส่วนประเภทซึ่งผู้เป็นหุ้นส่วนหมดทุกคน ต้องรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อหนี้ทั้งปวงของหุ้นส่วนโดยไม่มีจำกัด”

ห้างหุ้นส่วนสามัญนี้ จะจดทะเบียนหรือไม่ก็ได้ ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1064 บัญญัติว่า “อันห้างหุ้นส่วนสามัญนั้น จะจดทะเบียนก็ได้”

ถ้าห้างหุ้นส่วนได้จดทะเบียนแล้ว จะมีผลเป็นนิติบุคคลต่างหากจากผู้เป็นหุ้นส่วน ซึ่งรวมเข้ากันเป็นห้างหุ้นส่วนตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 1015 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า “ห้างหุ้นส่วน.....เมื่อได้จดทะเบียนตามบทบัญญัติแห่งลักษณะนี้แล้ว ท่านจัดว่าเป็นนิติบุคคลต่างหากจากผู้เป็นหุ้นส่วน.....ซึ่งรวมเข้ากันเป็นห้างหุ้นส่วน” และผลของการเป็นนิติบุคคลทำให้เกิดผลดังนี้

1. มีสิทธิและหน้าที่ต่างหากจากผู้เป็นหุ้นส่วน
2. มีสัญชาติของประเทศที่รับจดทะเบียน
3. มีภูมิลำเนาของตนเอง
4. มีสิทธิใช้นามของห้างหุ้นส่วนในทางอรรถคดี

คำพิพากษาฎีกาที่ 87/2479 ผู้จัดการห้างหุ้นส่วนสามัญ ซึ่งไม่ได้จดทะเบียน ไปทำสัญญาแทนห้างหุ้นส่วน ผู้เป็นหุ้นส่วนทุกคนรวมกันเป็นโจทก์ฟ้องคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 769/2479 ห้างหุ้นส่วนที่มีได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลจะฟ้องความในนามของห้างมิได้ และบุคคลซึ่งอ้างว่าได้รับแต่งตั้งเป็นตัวแทนของห้างก็พลอยไม่มีอำนาจเข้ามาเป็นโจทก์ฟ้องความด้วย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 787-788/2506 ผู้จัดการห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล เลียน เครื่องหมายการค้าของผู้อื่นโดยกระทำไปในอำนาจหน้าที่ทางการค้าอันเป็นวัตถุประสงค์และเพื่อประโยชน์ในทางการค้าของห้างหุ้นส่วนด้วย จึงถือได้ว่าเป็นเจตนาและการกระทำของห้างหุ้นส่วน ฉะนั้น ห้างหุ้นส่วนนิติบุคคลที่ถูกฟ้องเป็นจำเลย จึงต้องรับผิดชอบทางอาญาด้วย

1.2 ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1077 ได้ให้คำวิเคราะห์ศัพท์ของห้างหุ้นส่วนจำกัดไว้ว่า “อันห้างหุ้นส่วนจำกัดนั้น คือห้างหุ้นส่วนประเภทหนึ่งซึ่งมีผู้เป็นหุ้นส่วนสองจำพวก ดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

(1) ผู้เป็นหุ้นส่วนคนเดียวหรือหลายคนซึ่งมีจำกัดความรับผิดชอบไม่เกินจำนวนเงินที่ตนรับจะลงหุ้นในห้างหุ้นส่วนนั้นจำพวกหนึ่ง และ

(2) ผู้เป็นหุ้นส่วนคนเดียวหรือหลายคนซึ่งต้องรับผิดชอบร่วมกันในบรรดาหนี้ของห้างหุ้นส่วนไม่มีจำกัดจำนวนอีกจำพวกหนึ่ง”

สำหรับห้างหุ้นส่วนจำกัดนี้ กฎหมายได้บังคับให้ต้องจดทะเบียนเสมอ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1078 ที่ว่า “อันห้างหุ้นส่วนจำกัดนั้น ท่านบังคับว่าต้องจดทะเบียน....” และเมื่อได้จดทะเบียนแล้วก็ย่อมมีสภาพเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1015 เช่นเดียวกันกับห้างหุ้นส่วนสามัญที่จดทะเบียนแล้ว

แต่อย่างไรก็ตาม ตราบใดที่ห้างหุ้นส่วนจำกัดยังมีได้จดทะเบียน กฎหมายบัญญัติให้ถือว่าเป็นห้างหุ้นส่วนสามัญ ซึ่งผู้เป็นหุ้นส่วนทั้งหมดย่อมต้องรับผิดชอบร่วมกันในบรรดาหนี้ของห้างหุ้นส่วนโดยไม่มีจำกัดจำนวน จนกว่าจะได้จดทะเบียนแล้ว (มาตรา 1079)

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1341/2495 การที่จำเลยได้หลอกหลวงซื้อน้ำอัดลมไปจากหุ้นส่วนผู้จัดการห้างหุ้นส่วนจำกัด แล้วไม่ยอมชำระราคาอันเป็นความผิดฐานฉ้อโกงนั้น จำเลยกลับปฏิเสธว่าไม่ได้มาติดต่อกับซื้อน้ำอัดลม ดังนี้ ถือว่า ผู้จัดการนั้นเป็นผู้เสียหาย เพราะเป็น

ผู้ถูกหลอกลวง ส่วนน้ำอัดลมจะเป็นของห้างหุ้นส่วนจำกัดหรือไม่หาเป็นเหตุกระทำให้ผู้จัดการซึ่งผู้เสียหายอยู่แล้ว กลายเป็นผู้มิใช่ผู้เสียหายไม่

คำพิพากษาฎีกาที่ 1880/2514 ห้างหุ้นส่วนมอบให้หุ้นส่วนจำพวกจำกัดความรับผิดชอบหนึ่งกระทำการแทนห้าง เมื่อหุ้นส่วนผู้นั้นได้ทำสัญญาขายปอให้แก่โจทก์ในนามห้างหุ้นส่วน ห้างหุ้นส่วนต้องรับผิดชอบต่อโจทก์ตามสัญญาที่หุ้นส่วนได้ทำไว้ในวัน

2. บริษัทจำกัด บริษัทจำกัดนั้นมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับห้างหุ้นส่วนประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1096 ได้ให้คำวิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า“อันว่าบริษัทจำกัดนั้น คือบริษัทประเภทซึ่งตั้งขึ้นด้วยแบ่งทุนเป็นหุ้นมีมูลค่าเท่า ๆ กัน โดยผู้ถือหุ้นต่างรับผิดชอบจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้นที่ตนถือ”

คำพิพากษาฎีกาที่ 219/2500 ศาลพิพากษาปรับนิติบุคคล (บริษัทจำกัด) ฐานขนย้ายข้าวผิดพระราชบัญญัติสำรวจและห้ามกักกันข้าวฯ ได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1804/2500 บริษัทจำกัดให้กู้เงิน ย่อมฟ้องเรียกเงินของบริษัทคืนได้ข้อที่ว่าบริษัทมีอำนาจให้กู้เงินหรือไม่ ไม่เกี่ยวกับการที่ผู้กู้จะต้องใช้เงินคืนเจ้าของ

คำพิพากษาฎีกาที่ 734/2502 การที่โจทก์ฟ้องจำเลยในฐานะผู้ก่อตั้งบริษัท เรียกเงินค่าหนี้สินที่บริษัทเป็นลูกหนี้โจทก์อยู่ เมื่อทางพิจารณาได้ความว่าบริษัทนั้นได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลแล้ว โจทก์ก็ไม่มีอำนาจฟ้องจำเลยในฐานะส่วนตัว ต้องฟ้องบริษัท เพราะสัญญาซื้อขายก็ทำในนามบริษัท จึงเป็นการฟ้องผิดตัว

คำพิพากษาฎีกาที่ 1741/2505 ฟ้องว่าบริษัทจำกัดทำละเมิด ภายหลังจากที่ปรากฏว่าบริษัทยังไม่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล โจทก์ขอให้ศาลเรียกผู้เริ่มก่อการตั้งบริษัทเข้ามาเป็นจำเลยรับผิดชอบต่อโจทก์เป็นส่วนตัวได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1180/2511 บริษัทขนส่งจำกัด ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจ โดยมีกระทรวงการคลังถือหุ้นร้อยละ 97 เมื่อจดทะเบียนเป็นบริษัทจำกัด ย่อมเป็นนิติบุคคลต่างหากจากผู้ถือหุ้นอยู่ภายใต้การจัดการของคณะกรรมการตามข้อบังคับของบริษัทซึ่งได้ตราขึ้นและจดทะเบียนไว้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1463-1464/2518 ห้างหุ้นส่วนจำกัดต้องการหาเงินมาใช้ซึ่งกระทำโดยเข้าเล่นแชร์ดังนี้ไม่นอกวัตถุประสงค์จึงฟ้องเรียกเงินตามเช็คจากผู้เล่นแชร์ด้วยกันได้

3. สมาคม เนื่องจากบทบัญญัติว่าด้วย “สมาคม” ได้บัญญัติไว้ในส่วนที่ 2 ของหมวด 2 ว่าด้วยนิติบุคคล ฉะนั้นจะได้กล่าวเรื่องสมาคมในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลักษณะของสมาคม

สมาคมเป็นการรวมกันเพื่อกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่อง และไม่เป็นการหากำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 78 ที่บัญญัติว่า “การก่อตั้งสมาคมเพื่อกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกันและมีใช้เป็นการหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน...”

การที่จะเป็นสมาคมได้นั้นต้องจดทะเบียน สมาคมที่ได้จดทะเบียนแล้วมีฐานะเป็นนิติบุคคล ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 83 ที่บัญญัติว่า “สมาคมที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล”

สมาคมต้องมีข้อบังคับ และข้อบังคับอย่างน้อยต้องมีรายการตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 79 ดังต่อไปนี้

- (1) ชื่อสมาคม
- (2) วัตถุประสงค์ของสมาคม
- (3) ที่ตั้งสำนักงานใหญ่ และที่ตั้งสำนักงานสาขาทั้งปวง
- (4) วิธีรับสมาชิก และการขาดจากสมาชิกภาพ
- (5) อัตราค่าบำรุง
- (6) ข้อกำหนดเกี่ยวกับคณะกรรมการของสมาคม ได้แก่ จำนวนกรรมการ การตั้งกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งของกรรมการ การพ้นจากตำแหน่งของกรรมการ และการประชุมของคณะกรรมการ
- (7) ข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการสมาคม การบัญชี และทรัพย์สินของสมาคม
- (8) ข้อกำหนดเกี่ยวกับการประชุมใหญ่

การใช้ชื่อของสมาคมต้องมีคำว่า “สมาคม” ประกอบกับชื่อของสมาคมด้วย เช่น สมาคมนักศึกษาเก๋รามคำแหง เป็นต้น ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 80 ที่ว่า “สมาคมต้องใช้ชื่อซึ่งมีคำว่า “สมาคม” ประกอบกับชื่อของสมาคม”

2. การก่อตั้งสมาคม

1) การขอจดทะเบียนสมาคม

การขอจดทะเบียนสมาคมนั้น ให้ผู้จะเป็นสมาชิกของสมาคมจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน ร่วมกันยื่นคำขอเป็นหนังสือต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของสมาคมจะตั้งขึ้นพร้อมกับแนบข้อบังคับของสมาคมรายชื่อ ที่อยู่ และอาชีพของผู้เป็นสมาชิกไม่น้อยกว่าสิบคน และรายชื่อ ที่อยู่และอาชีพของผู้จะเป็นกรรมการของสมาคมมากับคำขอด้วย (มาตรา 81)

เมื่อผู้จะเป็นสมาชิกของสมาคมได้ร่วมกันยื่นคำขอจดทะเบียนสมาคมตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 81 แล้ว จะต้องมีการพิจารณารับจดทะเบียนสมาคมหรือไม่ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 82 กล่าวคือ

“เมื่อนายทะเบียนได้รับคำขอจดทะเบียนพร้อมทั้งข้อบังคับแล้วเห็นว่าคำขอนั้นถูกต้องตามมาตรา 81 และข้อบังคับถูกต้องตามมาตรา 79 และวัตถุประสงค์ของสมาคมไม่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือไม่เป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐและรายการซึ่งจัดแจ้งในคำขอหรือข้อบังคับสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของสมาคม และผู้จะเป็นกรรมการของสมาคมนั้นมีฐานะและความประพฤติเหมาะสมในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสมาคม ให้นายทะเบียนรับจดทะเบียนและออกใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนให้แก่สมาคมนั้น และประกาศการจัดตั้งสมาคมในราชกิจจานุเบกษา

ถ้านายทะเบียนเห็นว่าคำขอหรือข้อบังคับไม่ถูกต้องตามมาตรา 81 หรือมาตรา 79 หรือรายการซึ่งจัดแจ้งในคำขอหรือข้อบังคับไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของสมาคม หรือผู้จะเป็นกรรมการของสมาคมมีฐานะหรือความประพฤติไม่เหมาะสมในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสมาคม ให้มีคำสั่งให้ผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้อง เมื่อแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงถูกต้องแล้ว ให้รับจดทะเบียนและออกใบสำคัญแสดงการจดทะเบียนให้แก่สมาคมนั้น

ถ้านายทะเบียนเห็นว่าไม่อาจรับจดทะเบียนได้เนื่องจากวัตถุประสงค์ของสมาคมขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ หรือผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนไม่แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงให้ถูกต้องภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ทราบคำสั่งของนายทะเบียน ให้นายทะเบียนมีคำสั่งไม่รับจดทะเบียนและแจ้งคำสั่งพร้อมด้วยเหตุผลที่ไม่รับจดทะเบียนไปยังผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนโดยมิชักช้า

ผู้ยื่นคำขอจดทะเบียนมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งไม่รับจดทะเบียนนั้นต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย โดยทำเป็นหนังสือยื่นต่อนายทะเบียนภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ ได้รับแจ้งคำสั่งไม่รับจดทะเบียน

ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยวินิจฉัยอุทธรณ์และแจ้งคำวินิจฉัยให้ผู้อุทธรณ์ทราบภายในเก้าสิบวันนับแต่วันที่นายทะเบียนได้รับหนังสืออุทธรณ์คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้เป็นที่สุด”

2. คณะกรรมการของสมาคม

เมื่อนายทะเบียนรับจดทะเบียนสมาคมแล้ว สมาคมนั้นย่อมมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยมีคณะกรรมการของสมาคมเป็นผู้ดำเนินกิจการของสมาคม ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 86 และมาตรา 87 ว่า “คณะกรรมการของสมาคมเป็นผู้ดำเนินกิจการของสมาคมตามกฎหมายและข้อบังคับ ภายใต้การควบคุมดูแลของที่ประชุมใหญ่” และ “คณะกรรมการของสมาคมเป็นผู้แทนของสมาคมในกิจการอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก”

คณะกรรมการของสมาคมจะมีจำนวนเท่าใด และมีวาระการดำรงตำแหน่ง หรือพ้นจากตำแหน่งเมื่อใดต้องเป็นไปตามข้อบังคับของสมาคมที่ได้จดทะเบียนไว้

การแต่งตั้งกรรมการของสมาคมขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือการเปลี่ยนแปลงกรรมการของสมาคม ก็ต้องเป็นไปตามข้อบังคับของสมาคมเช่นกัน ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 85 ที่ว่า

“การแต่งตั้งกรรมการของสมาคมขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือการเปลี่ยนแปลงกรรมการของสมาคม ให้กระทำตามข้อบังคับของสมาคม และสมาคมต้องนำไปจดทะเบียนต่อนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของสมาคมตั้งอยู่ภายในสามสิบวันนับแต่วันที่มีการแต่งตั้งหรือเปลี่ยนแปลงกรรมการของสมาคม

ถ้านายทะเบียนเห็นว่ากรรมการของสมาคมตามวรรคหนึ่งผู้ใด มีฐานะหรือ ความประพฤติไม่เหมาะสมในการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของสมาคม นายทะเบียนจะ ไม่รับจดทะเบียนกรรมการของสมาคมผู้นั้นก็ได้ ในกรณีที่นายทะเบียนไม่รับจดทะเบียน กรรมการของสมาคม นายทะเบียนต้องแจ้งเหตุผลที่ไม่รับจดทะเบียนให้สมาคมทราบ ภายในหกสิบวันนับแต่วันที่ยื่นคำขอจดทะเบียน และให้นำความในมาตรา 82 วรรคสี่และ วรรคห้ามาใช้บังคับโดยอนุโลม

ในระหว่างที่ยังไม่มีการจดทะเบียนกรรมการของสมาคมชุดใหม่ ถ้าข้อบังคับของ สมาคมมิได้กำหนดไว้เป็นอย่างอื่น ให้กรรมการของสมาคมชุดเดิมปฏิบัติหน้าที่กรรมการ ของสมาคมต่อไปจนกว่าจะได้มีการจดทะเบียนกรรมการของสมาคมชุดใหม่”

สำหรับบรรดากิจการที่คณะกรรมการของสมาคมที่ได้กระทำไปแม้บกพร่องเกี่ยว กับการจัดหรือคุณสมบัติของกรรมการของสมาคม ก็ไม่ทำให้กิจการนั้นเสียไป ตามที่ บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 88 ที่ว่า” “บรรดากิจการที่ คณะกรรมการของสมาคมได้กระทำไปแม้จะปรากฏในภายหลังว่ามีข้อบกพร่องเกี่ยวกับ การตั้งหรือคุณสมบัติของกรรมการของสมาคม กิจการนั้นย่อมมีผลสมบูรณ์”

3. สมาชิกของสมาคม

สมาคมนอกจากจะต้องมีคณะกรรมการของสมาคมทำหน้าที่ดำเนินกิจการของ สมาคมแล้วสมาคมยังจะต้องมีสมาชิกอย่างน้อยสามคนผู้เริ่มขอจดทะเบียนสมาคม ตามที่ บัญญัติไว้ในมาตรา 81 และสมาชิกที่รับเข้าเป็นสมาคมตามวิธีการที่กำหนดไว้ในข้อบังคับ ของสมาคม

สมาชิกของสมาคมมีสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบจำกัดตามที่บัญญัติไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 89-มาตรา 92 มีดังนี้คือ

มาตรา 89 “สมาชิกของสมาคมมีสิทธิที่จะตรวจตรากิจการและทรัพย์สินของ สมาคมในระหว่างเวลาทำการของสมาคมได้”

มาตรา 90 “สมาชิกของสมาคมต้องชำระค่าบำรุงเต็มจำนวนในวันที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกหรือในวันเริ่มต้นของระยะเวลาชำระค่าบำรุงแล้วแต่กรณี เว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น”

มาตรา 91 “สมาชิกของสมาคมจะลาออกจากสมาคมเมื่อใดก็ได้ เว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น”

มาตรา 92 “สมาชิกแต่ละคนมีความรับผิดชอบในหนี้ของสมาคมไม่เกินจำนวนค่าบำรุงที่สมาชิคนั้นค้างชำระอยู่”

4. การประชุมใหญ่

คณะกรรมการของสมาคมต้องจัดให้มีประชุมใหญ่สามัญอย่างน้อยปีละครั้ง ส่วนการประชุมวิสามัญจะเรียกประชุมเมื่อใดก็ได้ สุดแต่คณะกรรมการของสมาคมจะเห็นสมควรตามที่บัญญัติไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 93 และมาตรา 94 วรรคแรก

การประชุมใหญ่สามัญ เป็นการประชุมใหญ่ประจำปีของสมาคมซึ่งกฎหมายบังคับให้คณะกรรมการของสมาคมต้องจัดประชุมอย่างน้อยปีละครั้ง ส่วนการประชุมใหญ่ครั้งอื่น ๆ เรียกว่าการประชุมใหญ่วิสามัญนั้น จะจัดประชุมเมื่อใดก็ได้ แล้วแต่จะเห็นสมควร ซึ่งในการประชุมใหญ่วิสามัญนี้ อาจเกิดจากคณะกรรมการของสมาคมให้เรียกประชุมก็ได้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่บัญญัติไว้ในมาตรา 94 วรรคสอง วรรคสามและวรรคสี่ ดังนี้คือ

“สมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งในห้าของจำนวนสมาชิกทั้งหมดหรือสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งร้อยคนหรือสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่าที่กำหนดไว้ในข้อบังคับจะทำหนังสือ ร้องขอต่อคณะกรรมการของสมาคมให้เรียกประชุมใหญ่วิสามัญก็ได้ในหนังสือร้องขอนั้น ต้องระบุว่าประสงค์ให้เรียกประชุมเพื่อการใด

เมื่อคณะกรรมการของสมาคมได้รับหนังสือร้องขอให้เรียกประชุมใหญ่วิสามัญตามวรรคสอง ให้คณะกรรมการของสมาคมเรียกประชุมใหญ่วิสามัญ โดยจัดให้มีการประชุมขึ้นภายในสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับคำร้องขอ

ถ้าคณะกรรมการของสมาคมไม่เรียกประชุมภายในระยะเวลาตามวรรคสาม สมาชิกที่เป็นผู้ร้องขอให้เรียกประชุมหรือสมาชิกอื่นรวมกันมีจำนวนไม่น้อยกว่าจำนวนสมาชิกที่กำหนดตามวรรคสองจะเรียกประชุมเองก็ได้”

หลักเกณฑ์ วิธีการประชุมและมติที่ประชุมต้องเป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 95-มาตรา 99 ดังต่อไปนี้คือ

(1) ในการเรียกประชุมใหญ่ คณะกรรมการของสมาคมต้องส่งหนังสือนัดประชุมไปยังสมาชิกทุกคนซึ่งมีชื่อในทะเบียนของสมาคมก่อนวันนัดประชุมไม่น้อยกว่าเจ็ดวันหรือลงพิมพ์โฆษณาอย่างน้อยสองคราวในหนังสือพิมพ์ที่แพร่หลายในท้องถิ่นฉบับหนึ่งก่อนวันนัดประชุมไม่น้อยกว่าเจ็ดวันก็ได้ (มาตรา 95 วรรคแรก)

(2) การเรียกประชุมใหญ่ต้องระบุสถานที่ วัน เวลา และระเบียบวาระการประชุม และจัดส่งรายละเอียดและเอกสารที่เกี่ยวข้องตามควรไปพร้อมกันด้วย สำหรับการเรียกประชุมใหญ่โดยการพิมพ์โฆษณา รายละเอียดและเอกสารดังกล่าวต้องจัดไว้และพร้อมที่จะมอบให้แก่สมาชิกที่ร้องขอ ณ สถานที่ที่ผู้เรียกประชุมกำหนด (มาตรา 95 วรรคสอง)

(3) การประชุมใหญ่ของสมาคมต้องมีสมาชิกมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดจึงจะเป็นองค์ประชุม เว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดองค์ประชุมไว้เป็นอย่างอื่น (มาตรา 96 วรรคแรก)

(4) ในการประชุมใหญ่ครั้งใด ถ้าไม่ได้องค์ประชุมตามที่กำหนดไว้และการประชุมใหญ่นั้นได้เรียกตามคำร้องขอของสมาชิก ก็ให้งดการประชุม แต่ถ้าเป็นการประชุมใหญ่ที่สมาชิกมิได้เป็นผู้ร้องขอ ให้คณะกรรมการของสมาคมเรียกประชุมใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โดยจัดให้มีการประชุมขึ้นภายในสิบสี่วันนับแต่วันที่นัดประชุมครั้งแรก การประชุมครั้งหลังนี้ไม่บังคับว่าจำเป็นต้องครบองค์ประชุม (มาตรา 96 วรรคสอง)

(5) มติของที่ประชุม ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เว้นแต่กรณีที่ข้อบังคับของสมาคมกำหนดเสียงข้างมากไว้เป็นพิเศษโดยเฉพาะ (มาตรา 97 วรรคแรก)

(6) สมาชิกคนหนึ่งมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นได้อีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด (มาตรา 97 วรรคสอง)

(7) สมาชิกจะมอบอำนาจให้สมาชิกผู้ใดมาเข้าประชุมและออกเสียงลงคะแนนแทนตนก็ได้ เว้นแต่ข้อบังคับของสมาคมจะกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น (มาตรา 98)

(8) ในกรณีที่จะมีมติในเรื่องใด ถ้าส่วนได้เสียของกรรมการหรือสมาชิกของสมาคมผู้ใดขัดกับประโยชน์ได้เสียของสมาคม กรรมการหรือสมาชิกของสมาคมผู้นั้นจะออกเสียงลงคะแนนในเรื่องนั้นไม่ได้ (มาตรา 99)

มติของที่ประชุมใหญ่ครั้งใดที่เกิดจากการประชุมหรือลงมติที่ฝ่าฝืนข้อบังคับของสมาคม หรือหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดดังกล่าวมาแล้ว สมาชิกของสมาคมหรือพนักงานอัยการอาจร้องขอให้ศาลสั่งเพิกถอนมตินั้นได้ ภายใน 1 เดือนตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 100 ที่ว่า “ในการประชุมใหญ่ครั้งใดถ้าได้มีการนัดประชุมหรือการลงมติโดยไม่ปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืนข้อบังคับของสมาคมหรือบทบัญญัติในส่วนนี้ สมาชิกหรือพนักงานอัยการอาจร้องขอให้ศาลสั่งเพิกถอนมติในการประชุมใหญ่ครั้งนั้นได้ แต่ต้องร้องขอต่อศาลภายในหนึ่งเดือนนับแต่วันที่ที่ประชุมใหญ่ลงมติ”

3. การเลิกสมาคม

สมาคมย่อมเลิกกันด้วยเหตุ 7 ประการตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 101 ดังนี้

- (1) เมื่อมีเหตุตามที่กำหนดในข้อบังคับ
- (2) ถ้าสมาคมตั้งขึ้นไว้เฉพาะระยะเวลาใด เมื่อสิ้นระยะเวลานั้น
- (3) ถ้าสมาคมตั้งขึ้นเพื่อกระทำการใด เมื่อกิจการนั้นสำเร็จแล้ว

- (4) เมื่อที่ประชุมใหญ่มีมติให้เลิก
- (5) เมื่อสมาคมล้มละลาย
- (6) เมื่อนายทะเบียนถอนชื่อสมาคมออกจากทะเบียนตามมาตรา 102
- (7) เมื่อศาลสั่งให้เลิกตามมาตรา 104

นอกจากนี้ นายทะเบียนยังมีอำนาจสั่งถอนชื่อสมาคมออกจากทะเบียนได้ ซึ่งจะทำให้สมาคมต้องเลิกกันในกรณีตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 102 คือ

(1) เมื่อปรากฏในภายหลังการจดทะเบียนว่า วัตถุประสงค์ของสมาคมขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ และนายทะเบียนได้สั่งให้แก้ไขแล้วแต่สมาคมไม่ปฏิบัติตามภายในระยะเวลาที่นายทะเบียนกำหนด

(2) เมื่อปรากฏว่าการดำเนินกิจการของสมาคมขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ

(3) เมื่อสมาคมหยุดดำเนินกิจการติดต่อกันตั้งแต่สองปีขึ้นไป

(4) เมื่อปรากฏว่าสมาคมให้หรือปล่อยให้บุคคลอื่นซึ่งมิใช่กรรมการของสมาคมเป็นผู้ดำเนินการของสมาคม

(5) เมื่อสมาคมมีสมาชิกเหลือน้อยกว่าสิบคนมาเป็นเวลาติดต่อกันกว่าสองปี

กรณีตามมาตรา 102 ดังกล่าว ผู้มีส่วนได้เสียอาจร้องขอให้นายทะเบียนถอนชื่อสมาคมออกจากทะเบียนได้ ถ้านายทะเบียนไม่ปฏิบัติตามคำร้องขอโดยไม่แจ้งเหตุผลให้ผู้ร้องขอทราบภายในเวลาอันสมควร หรือนายทะเบียนได้แจ้งเหตุผลให้ทราบแล้วแต่ผู้ร้องขอไม่พอใจในเหตุผลดังกล่าว ผู้ร้องขอนั้นจะร้องขอต่อศาลให้สั่งเลิกสมาคมนั้นเสียก็ได้ (มาตรา 104)

เมื่อสมาคมมีเหตุต้องเลิกตามมาตรา 101 (1) (2) (3) หรือ (4) ให้คณะกรรมการของสมาคมที่อยู่ในตำแหน่งขณะมีการเลิกสมาคมแจ้งการเลิกสมาคมต่อนายทะเบียนภายในสิบสี่วันนับแต่วันที่มีการเลิกสมาคม

ในกรณีที่ศาลมีคำพิพากษาหรือคำสั่งถึงที่สุดให้สมาคมล้มละลายตามมาตรา 101 (5) หรือมีคำสั่งถึงที่สุดให้เลิกสมาคมตามมาตรา 104 ให้ศาลแจ้งคำพิพากษาหรือคำสั่งดังกล่าวให้นายทะเบียนทราบด้วย

ให้นายทะเบียนประกาศการเลิกสมาคมในราชกิจจานุเบกษา (มาตรา 105)

ในกรณีที่มีการเลิกสมาคม ให้มีการชำระบัญชีสมาคมและให้นำบทบัญญัติในบรรพ 3 ลักษณะ 22 ว่าด้วยการชำระบัญชีห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด และบริษัทจำกัด มาใช้บังคับแก่การชำระบัญชีสมาคมโดยอนุโลม (มาตรา 106)

เมื่อได้ชำระบัญชีแล้ว ถ้ามีทรัพย์สินเหลืออยู่เท่าใด จะแบ่งให้แก่สมาชิกของสมาคมนั้นไม่ได้ ทรัพย์สินที่เหลือนั้นจะต้องโอนให้แก่สมาคมหรือมูลนิธิหรือนิติบุคคลที่มิวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการสาธารณกุศล ตามที่ได้ระบุชื่อไว้ในข้อบังคับของสมาคม หรือถ้าข้อบังคับไม่ได้ระบุชื่อไว้ก็ให้เป็นไปตามมติของที่ประชุมใหญ่ แต่ถ้าข้อบังคับของสมาคมหรือที่ประชุมใหญ่มิได้ระบุผู้รับโอนทรัพย์สินดังกล่าวไว้ หรือระบุไว้แต่ไม่สามารถปฏิบัติได้ ให้ทรัพย์สินที่เหลืออยู่นั้นตกเป็นของแผ่นดิน (มาตรา 107)

4. มูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้ว เนื่องจากบทบัญญัติว่าด้วย "มูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้ว" ได้บัญญัติไว้ในส่วนที่ 3 ของหมวด 2 ว่าด้วยนิติบุคคล ฉะนั้น จะได้กล่าวเรื่องมูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้ว ในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลักษณะของมูลนิธิ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 110 บัญญัติว่า "มูลนิธิได้แก่ทรัพย์สินที่จัดสรรไว้โดยเฉพาะสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการกุศล สาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษาหรือเพื่อสาธารณประโยชน์อื่น โดยมีได้มุ่งหมายผลประโยชน์มาแบ่งปันกัน และได้จดทะเบียนตามบทบัญญัติแห่ง

ประมวลกฎหมายนี้ การจัดการทรัพย์สินของมูลนิธิต้องมีไว้เป็นการหาผลประโยชน์เพื่อบุคคลใดนอกจากเพื่อบำเพ็ญการตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธินั่นเอง”

จากบทบัญญัติ มาตรา 110 จะเห็นได้ว่ามูลนิธินั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้
คือ

1) ต้องเป็นทรัพย์สิน กล่าวคือ ความสำคัญของมูลนิธิขึ้นอยู่กับทรัพย์สินหรือเงิน
ทุนที่ได้จัดสรรไว้เพื่อการอย่างใดอย่างหนึ่งตามความประสงค์หรือวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ
นั้น เช่น จัดสรรไว้เพื่อการกุศลสาธารณะ หรือการศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ว่าถ้าขาดทรัพย์สิน
แล้วมูลนิธินั้นก็เลยไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ และมูลนิธิเองก็ไม่สามารถจัดตั้งขึ้นได้
เพราะตามบทบัญญัติในมาตรา 110 นี้เองก็ได้บัญญัติไว้แล้วว่า “มูลนิธิได้แก่ทรัพย์สิน...”
ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า มูลนิธินั้น ได้เน้นความสำคัญอยู่ที่ตัวทรัพย์สิน ไม่ได้มุ่งถึงตัว
บุคคลอย่างเช่นนิติบุคคลอื่น ๆ เช่น ห้างหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น ความสำคัญอยู่ที่ตัว
สมาชิกหรือผู้ถือหุ้นที่มารวมเข้ากันเป็นหมู่คณะเพื่อกระทำการร่วมกัน เมื่อมีภาระต่าง
ๆ เกิดขึ้นผู้ที่เป็นสมาชิกหรือผู้ถือหุ้นก็จะเป็นผู้รับภาระแต่มูลนิธินั้น ผู้ที่จะรับภาระหาใช่
เป็นบุคคลผู้กระทำการแทนมูลนิธิไม่ ผู้รับภาระคือทรัพย์สินนั่นเอง เมื่อกิจการที่ผู้กระทำการ
มูลนิธินั้นได้กระทำไปตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ เช่น มูลนิธิเทพเทวี ตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์
เพื่อการศาสนา และนาย ก. ซึ่งเป็นผู้แทนของมูลนิธิก็ได้จัดการเช่ารถมาเพื่อทำการ
แห่เทียนไปยังวัดพระธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ดังนี้ผู้รับภาระในค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นั้น
มิใช่ นาย ก. ซึ่งเป็นผู้กระทำการแทนมูลนิธิ แต่ผู้รับภาระคือทรัพย์สินที่จัดตั้งเป็นมูลนิธิ
เอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าผิดกับห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท เมื่อได้กำไรหรือขาดทุน ผู้รับเอาผลหรือ
ภาระอันนี้ก็คือนิติบุคคลที่รวมกันเป็นหุ้นส่วนหรือบริษัทนั้น

อนึ่ง ถ้อยคำที่ว่า "จัดสรรให้โดยเฉพาะนั้น หมายความว่า ได้จัดการมอบทรัพย์สิน
ส่วนหนึ่งไว้โดยเฉพาะให้แก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งให้จัดการโดยให้เป็นตามวัตถุประสงค์
ของการจัดตั้งมูลนิธินั้น ๆ

2) เพื่อสาธารณประโยชน์ หมายความว่า มูลนิธิที่ได้จัดตั้งขึ้นมานั้นจะต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อสาธารณประโยชน์ ซึ่งสาธารณประโยชน์นั้น อาจจะเป็นอย่างที่มีมาตรา 110 นี้ได้กำหนดไว้ คือ การกุศลสาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษา หรือ เพื่อสาธารณประโยชน์อย่างอื่น ๆ ก็ได้ เช่น มูลนิธิที่ได้ให้เพื่อตั้งห้องสมุดประชาชน

3) มิได้มุ่งหาผลประโยชน์แบ่งปันกัน ลักษณะประการที่ 3 ของมูลนิธิมีความสำคัญมาก เพราะชี้ให้เห็นจุดแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างมูลนิธิกับห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท คือมูลนิธินั้นจะต้องตั้งขึ้นมาโดยมิได้มุ่งหมายที่จะหากำไรหรือผลประโยชน์มาแบ่งปันกัน ซึ่งตรงกันข้ามกับห้างหุ้นส่วนหรือบริษัท ที่มีวัตถุประสงค์ในการแสวงหากำไรมาแบ่งปันกัน ตัวอย่าง นายเลิศเป็นคนร่ำรวยมากอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต นายเลิศได้ให้เงินทุนจำนวนหนึ่งตั้งเป็นโรงเรียนขึ้น และได้จัดเก็บเงินจากนักเรียนเป็นจำนวนเล็กน้อย เพื่อใช้เป็นค่าบำรุงโรงเรียน และค่าจ้างครู ดั่งนี้ย่อมถือได้ว่าเป็นมูลนิธิ แม้จะมีการเก็บเงินบ้างก็ตาม แต่เงินนั้นก็ได้อำไว้เป็นค่าบำรุงโรงเรียน และค่าจ้างครูมาสอน มิใช่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์มาแบ่งปันกันแต่อย่างใด

2. การก่อตั้งมูลนิธิ

1. แบบของการจัดตั้งมูลนิธิ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 111 บัญญัติว่า “มูลนิธิต้องมีข้อบังคับและต้องมีคณะกรรมการของมูลนิธิประกอบด้วยบุคคลอย่างน้อยสามคนเป็นผู้ดำเนินกิจการของมูลนิธิตามกฎหมายและข้อบังคับของมูลนิธิ” และมูลนิธิต้องมีข้อบังคับตามรายการที่กำหนดในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 112 ด้วย คือ

1. ชื่อมูลนิธิ
2. วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ
3. ที่ตั้งสำนักงานใหญ่และที่ตั้งสำนักงานสาขาทั้งปวง
4. ทรัพย์สินของมูลนิธิขณะจัดตั้ง

5. ข้อกำหนดเกี่ยวกับคณะกรรมการของมูลนิธิ ได้แก่ จำนวนกรรมการ การตั้งกรรมการ วาระการดำรงตำแหน่งของกรรมการ การพ้นจากตำแหน่งของกรรมการ และการประชุมของคณะกรรมการ

6. ข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการมูลนิธิ การจัดการทรัพย์สินและบัญชีของมูลนิธิ สำหรับการก่อตั้งนั้น ผู้ก่อตั้งอาจก่อตั้งขึ้นโดยนิติกรรมทำยกให้ในขณะที่ตนยังมีชีวิตอยู่หรือโดยพินัยกรรม ซึ่งจะมีผลในขณะที่ผู้ทำพินัยกรรมตายก็ได้ ตามที่บัญญัติไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 114 มาตรา 121 และชื่อของมูลนิธิ ต้องมีคำว่า “มูลนิธิ” ประกอบกับชื่อของมูลนิธิ ตามมาตรา 113

2. ประเภทของมูลนิธิและการเป็นนิติบุคคลของมูลนิธิแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. มูลนิธิซึ่งมิได้ก่อตั้งเป็นนิติบุคคล
2. มูลนิธิซึ่งได้ก่อตั้งเป็นนิติบุคคล

เหตุผลที่แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ก็โดยอาศัยบทบัญญัติในมาตรา 122 ที่ว่า “มูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคล.....” จากบทบัญญัตินี้แสดงให้เห็นว่ามูลนิธินั้นเมื่อได้มีการก่อตั้งขึ้นมาโดยทำถูกต้องตามแบบที่กำหนดไว้ในมาตรา 111 แล้ว คือ เป็นข้อบังคับ และมีรายการต่าง ๆ ครบถ้วนแล้ว ก็ย่อมมีสภาพเป็นมูลนิธิ ส่วนจะมีสภาพเป็นนิติบุคคลหรือไม่ ก็ต้องดูว่าได้รับการจดทะเบียนจากนายทะเบียนให้เป็นนิติบุคคลหรือไม่ มิใช่ว่าเมื่อเป็นมูลนิธิแล้ว จะต้องมีความเป็นนิติบุคคลเสมอไป ทั้งนี้อาจเปรียบได้กับห้างหุ้นส่วนสามัญที่จะจดทะเบียนหรือไม่ก็ได้ ถ้าจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ถ้าไม่จดทะเบียนไม่เป็นนิติบุคคล

ฉะนั้น เมื่อมูลนิธิได้ก่อตั้งขึ้นแล้วและมีความประสงค์ที่จะมีสภาพเป็นนิติบุคคล มูลนิธิก็ต้องร้องขอต่อนายทะเบียนและต้องได้รับการจดทะเบียนจากนายทะเบียนเสียก่อน จึงจะเป็นนิติบุคคลตามมาตรา 122 ผู้ที่จะรับจดทะเบียนให้มูลนิธิเป็นนิติบุคคลนั้นคือนายทะเบียนแห่งท้องที่ที่สำนักงานใหญ่ของมูลนิธิจะตั้งขึ้นตามมาตรา 114 หากนายทะเบียนไม่รับจดทะเบียน ผู้ขอจดทะเบียนมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งไม่รับจดทะเบียนนั้นต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ภายใน 30 วันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำสั่งไม่รับจดทะเบียน แล้ว

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยวินิจฉัยอุทธรณ์และแจ้งคำวินิจฉัยให้ผู้อุทธรณ์ทราบภายใน 90 วันนับแต่วันที่นายทะเบียนได้รับหนังสืออุทธรณ์ คำวินิจฉัยของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยให้เป็นที่สุด (มาตรา 115 วรรค 4 และ 5)

เมื่อนายทะเบียนรับจดทะเบียนแล้ว มูลนิธินั้นก็ย่อมมีสภาพเป็นนิติบุคคล คือมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายอย่างบุคคลธรรมดา อาจถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและทำนิติกรรมสัญญาได้ ฯลฯ

3. การจัดการมูลนิธิ เมื่อมูลนิธิได้รับการจดทะเบียนให้เป็นนิติบุคคลแล้ว กฎหมายได้กำหนดให้คณะกรรมการมูลนิธิเป็นผู้แทนดำเนินกิจการต่าง ๆ แทนมูลนิธิในความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกโดยคณะกรรมการมูลนิธิประกอบด้วยบุคคลอย่างน้อยสามคน ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 111 ว่า “มูลนิธิต้องมีข้อบังคับ และต้องมี คณะกรรมการของมูลนิธิประกอบด้วยบุคคลอย่างน้อยสามคน เป็นผู้ดำเนินกิจการของมูลนิธิตามกฎหมายและข้อบังคับของมูลนิธิ” และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 123 บัญญัติว่า “คณะกรรมการของมูลนิธิเป็นผู้แทนของมูลนิธิในกิจการอันเกี่ยวกับบุคคลภายนอก”

4. ความสิ้นสุดของมูลนิธิ มูลนิธิย่อมเลิกกันด้วยเหตุหนึ่งเหตุใด ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 130 ดังต่อไปนี้ คือ

(1) เมื่อมีเหตุตามที่กำหนดในข้อบังคับ กล่าวคือ หากข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการมูลนิธิ ตามที่ระบุไว้ในข้อบังคับของมูลนิธิที่ได้จดทะเบียนไว้ กำหนดให้มูลนิธิเลิกกันด้วยเหตุหนึ่งเหตุใด เมื่อมีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ถือว่ามูลนิธิได้เลิกกัน

(2) ถ้ามูลนิธิตั้งขึ้นไว้เฉพาะระยะเวลาใด เมื่อสิ้นระยะเวลานั้น กล่าวคือ มูลนิธิย่อมเลิกกันเมื่อสิ้นระยะเวลาตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับที่ได้จดทะเบียน

(3) ถ้ามูลนิธิตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใด และได้ดำเนินการตามวัตถุประสงค์สำเร็จบริบูรณ์แล้ว หรือวัตถุประสงค์นั้นกลายเป็นพื้นวิสัย เช่น มูลนิธิ ก. ตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งนักเรียนเรียนดีจำนวน 10 คน จากโรงเรียนแห่งหนึ่ง ให้ไปเรียนต่อยังต่างประเทศจนกว่าจะสำเร็จปริญญาโท เมื่อนักเรียนทั้ง 10 คนเรียนสำเร็จแล้วมูลนิธิก็เป็นอันล้มเลิกไปเพราะวัตถุประสงค์สำเร็จบริบูรณ์แล้ว หรือมูลนิธิ ข. ตั้งขึ้นเพื่อค้นคว้าหาวิธีทำให้คนแก่กลับเป็นคนหนุ่มสาวได้อีก ถ้าได้มีการพิสูจน์แน่นอนว่าไม่มีวิธีอะไรที่จะทำให้นักแก่กลับเป็นคนหนุ่มสาวได้อีกแล้ว วัตถุประสงค์ของมูลนิธิ ข. ก็เป็นอันพื้นวิสัย มูลนิธิก็ต้องสิ้นสุดลง

(4) เมื่อมูลนิธินั้นล้มละลาย กล่าวคือ มูลนิธิเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว จนไม่อาจที่จะชำระหนี้ได้หมด

(5) เมื่อศาลมีคำสั่งให้เลิกมูลนิธิตามมาตรา 131 กล่าวคือ นายทะเบียน พนักงานอัยการ หรือผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดอาจร้องขอต่อศาลให้มีคำสั่งให้เลิกมูลนิธิได้ในกรณีหนึ่งกรณีใดตามที่บัญญัติในมาตรา 131 ดังต่อไปนี้

1) เมื่อปรากฏว่าวัตถุประสงค์ของมูลนิธิขัดต่อกฎหมาย เช่นมูลนิธิก่อตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอนวิชาวิธีการโจรกรรม

2) เมื่อปรากฏว่ามูลนิธิกระทำการขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรืออาจเป็นภัยอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนหรือความมั่นคงของรัฐ

3) เมื่อปรากฏว่ามูลนิธิไม่สามารถดำเนินกิจการต่อไปได้ไม่ว่าเพราะเหตุใด หรือหยุดดำเนินกิจการตั้งแต่สองปีขึ้นไป

เมื่อมูลนิธิเลิกแล้ว นายทะเบียนต้องประกาศเลิกมูลนิธิในราชกิจจานุเบกษา โดยมูลนิธิที่มีเหตุต้องเลิกกันตามมาตรา 130(1) (2) หรือ (3) คณะกรรมการของมูลนิธิที่อยู่ในตำแหน่งขณะมีการเลิกมูลนิธิต้องแจ้งการเลิกมูลนิธิต่อนายทะเบียนภายใน 14 วัน นับแต่วันที่มีการเลิกมูลนิธิ สำหรับกรณีที่ศาลมีคำสั่งพิพากษาหรือคำสั่งถึงที่สุดให้มูลนิธิล้มละลาย

ตามมาตรา 130(4) หรือมีคำสั่งถึงที่สุดให้เลิกมูลนิธิตามมาตรา 131 ให้ศาลแจ้งคำพิพากษา หรือคำสั่งดังกล่าวให้นายทะเบียนทราบด้วย ทั้งนี้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 132

นอกจากนี้ เมื่อมีการเลิกมูลนิธิแล้ว ต้องมีการระงับทรัพย์สินอันจัดสรรไว้เป็น มูลนิธิด้วย ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 133 ที่บัญญัติว่า "ในกรณีที่มี การเลิกมูลนิธิ ให้มีการชำระบัญชีมูลนิธิและให้นำบทบัญญัติในบรรพ 3 ลักษณะ 22 ว่า ด้วยการชำระบัญชีห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วนจำกัด และบริษัทจำกัด มาใช้ บังคับแก่การชำระบัญชีมูลนิธิโดยอนุโลม ทั้งนี้ให้ผู้ชำระบัญชีเสนอรายงานการชำระบัญชี ต่อนายทะเบียน และให้นายทะเบียนเป็นผู้อนุมัติรายงานนั้น"

เมื่อชำระบัญชีแล้ว ทรัพย์สินของมูลนิธิต้องดำเนินการตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ มาตรา 134 ที่บัญญัติว่า "เมื่อได้ชำระบัญชีแล้ว ให้โอนทรัพย์สินของมูลนิธิ ให้แก่มูลนิธิหรือนิติบุคคลที่มีวัตถุประสงค์ตามมาตรา 110 ซึ่งได้ระบุชื่อไว้ในข้อบังคับ ของมูลนิธิ ถ้าข้อบังคับของมูลนิธิได้ระบุชื่อมูลนิธิหรือนิติบุคคลดังกล่าวไว้ พนักงาน อัยการ ผู้ชำระบัญชี หรือผู้มีส่วนได้เสียคนหนึ่งคนใดอาจร้องขอต่อศาลให้จัดสรรทรัพย์สิน นั้นแก่มูลนิธิหรือนิติบุคคลอื่นที่ปรากฏว่ามีวัตถุประสงค์ใกล้ชิดที่สุดกับวัตถุประสงค์ ของมูลนิธินั้นได้"

ถ้ามูลนิธินั้นถูกศาลสั่งให้เลิกตามมาตรา 130(1) หรือ (2) หรือการจัดสรรทรัพย์สิน ตามวรรคหนึ่งไม่อาจกระทำได้ ให้ทรัพย์สินของมูลนิธิตกเป็นของแผ่นดิน"

โดยสรุป สิ่งใดจะมีสภาพเป็นนิติบุคคลหรือไม่ ก็ต้องดูว่ามีกฎหมายให้อำนาจไว้ หรือไม่ หรือได้บัญญัติให้เป็นนิติบุคคลหรือไม่ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นไปตามประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือกฎหมายอื่นก็ตาม